

hol pedig a nyomokban még ott rejtező Gesualdo. A végső tanulság, amely a kötet körkörös szerkezete révén akár a kiindulópont is lehetne, s amely mégis a tett és az élet közé áll, immár végérvényesen, egy olyan felismerés, amelyből tünedezni látszik akár megfigyeltként, akár a tükrökön keresztül saját megfigyelőjeként jelen lévő személy, hogy a gyilkosság, az étellel ellentétes, azt megszüntető radikális megoldás, a szerelem kioltásának ez a mérhetetlen fájdalommal járó aktusa végső soron önmaga értelme ellen fordul: „*koncentrikus élet: / az érzelmek nálad / maradtak*”.

A kötetet nyitó és záró felszólítás („*kezd a halottakkal*”) ekképpen a finoman egyensúlyozott, a reneszánsz teljességét és a mai élet csonkaságát ütköztető szemlélet mögül is kiáll: osztatlanul magányos a tett, és megközelíthetetlen távolságot kap a mások megértéséért könyörgő gyilkos.

Sántha József

ELVISELHETETLEN KÖNNYŰSÉG

*Turi Tímea: Jönnék az összes férfiak
Kalligram, Pozsony, 2012. 114 oldal, 1900 Ft*

Kritikus líra; szirupos kímélet nélkül hántja le a szerepeket, amelyeket önkéntelenül, félelmünkben vagy társadalmi nyomásra magunkra húzunk: nyelvi szerepeinket és nemi szerepeinket. Így lehetne összefoglalni a JÖNNEK AZ ÖSSZES FÉRFFIAK eddigi recepciójának legfontosabb megállapításait. Nagyszerű látni, hogy ez a kortárs verskötet megkapta a megérdemelt figyelmet – Csobánka Zsuzsa, Borbély Szilárd, Lengyel Imre Zsolt és Sántha József¹ írásait tartom a legkiemelkedőbb elemzéseknek. Csupán néhány következtetést és reflexiót szeretnék melléjük helyezni.

¹ Csobánka ZSUSZA: A FÉRFFITABU. *Irodalmi Jelen Online*, 2013. 06. 16.; Borbély Szilárd: AZ ÖSSZES ÉS A RÉSZLEGES. *A Vörös Postakocsi Online*, 2013. 02. 04.; Lengyel Imre Zsolt: BESZÉDTÖREDÉKEK A SZERELEMÉRŐL. *Apokrif*, 2012/4.; Sántha József: EGY BOLDOG KRITIKUS. *Műút*, 2013/041.

A kíméletlenség Turi Tímea kötetében mindenekelőtt azt jelenti, hogy az én, aki ennek az egyes szám első személyű versbeszédnek a foglalata, önmagához kegyetlen. De ettől megszólalása nem válik heroikussá, tragikussá; épp azért talál célba, és épp azért találja el az olvasót, mert olyannyira ismerősen – sajátunkként – hangzik. Turi Tímea elbeszélői tónusú, már-már regényszerű nyelvet alakított ki, a bölcséleti líra és a tőprengő kamaszversek fordulataival és árnyalataival – hangsúlyosan mesterséges és mesterkéltné, mégis életteli beszédimitáció jött így létre. Az ŐSZINTESÉG című vers el is helyezi, mikor és hogyan, honnan (nem) szólal meg ez a beszéd:

„*Az őszinteségnek nincsen nyelve.*

Nincs életed, ha nem beszéled,

de ha már kimondod, nem az.

Minden szó hasonlat. Mint egy hasonlat, olyan.

De minden hasonlat hazug. Nem az igazsághoz képest, csak ahhoz mérve, amit mondani próbál.

Viszonyítás nélküli elhajlás.

A kifejezés hirtelen vágya szüli, amihez képest

nincs kifejezés. Az őszinteség a beszédre utalt,

de nincsenek szavai. Itt-ott híg, máshol értethetetlen.”

Vagyis ez a líra nem arra vállalkozik, hogy az őszinteség hiányzó nyelvéné legyen. Inkább a beszéd erőfeszítését mutatja meg, ahogyan az őszinteséget körüljárja, körülírja, de minden igyekezete ellenére mellébeszélés marad. A JÖNNEK AZ ÖSSZES FÉRFFIAK hangja „ismerősen” cseng: így beszél az, aki udvariasan és szofisztikáltan próbálja kiiktatni a közénk ereszkedő csendet, hogy az ne nehezdedjen ránk; bölcs csevegőként releváns kérdéseket tesz fel, „végső” kérdéseinket akár, de mindeközben hallja, tudja, hogy az őszinteség ideájával szemben alulmarad, mondanója célt téveszt, hangja remeg, hamis.

Érdekes, hogy mindez versben mutatkozik meg. A célra tartó és célt tévesztő hang kudarcra inkább epikus téma vagy drámai. A költészet hagyományos szerepét éppen e kudarcra való szembefordulásként gondoljuk el: olyan vállalkozásként, amely a nyelv minden akadályon és lehetetlenségen túli diadalára törekszik a zenei, képi, asszociációs potenciál felszabadításával. Turi Tímeánál viszont nincs szó semmiféle felszabadulásról vagy felszabadításról. Ez a radikalitásával egyáltalán nem tünetető líra éppen abban radikális, hogy tudatosan kerüli a meta-

forát, nem használ és nem hoz létre olyan nyelvi struktúrákat, amelyek transzcendálhatnák a szöveget. Így marad ez a költészet a szüntelen beszéd kudarcának színhelye, ilyen értelemben kíméletlen önmagához (– és mégis: *őszinte*).

Ha a beszéd mindig saját kudarcával szembeütközik, akkor nem válik beszélgetéssé, magánya (*a* magány) feloldhatatlan állapot. Ezt sem tragikusan közli a JÖNNEK AZ ÖSSZES FÉRFIAK, hanem tényként, avagy finom iróniával: közhelyként. Ahogy a feszesen komponált versbeszéd kizárja a nyelv költői önmegváltását, átlényegülését, úgy záratik ki az az egzisztenciális lehetőség is, hogy megszólalásaink közhelyességétől, ettől a szüntelen nehézkedéstől megszabaduljunk. Turi Tímea versei ebben a kötetben a szabadság lehetőségét járják körül, keresik a nehézkedés nélküli vágyat, az el- és feloldódást – ami nincs. Még akkor sincs, ha létrejön a kapcsolat – Turi Tímea kötetében: – nő és férfi közt, női és férfitest közt. Ahogy számos recenzens, úgy én is azt gondolom, hogy a (szerelmi) viszony és a nemiség ilyen módon való láttatása precedens nélküli a magyar irodalomban – a megfigyelő pozíciójából megszólaló, a férfitestet néző, a férfi szépségét leíró női hangnak nincs hagyománya. A férfival és a férfitesttel való szenvedélyes találkozás momentumairól természetesen olvashatunk Takács Zsuzsánál vagy Rakovszky Zsuzsánál, hogy csak két igen fontos szerzőt említsek, de lírájukban a viszony inkább viadal-ként, az egyenrangúság ritka és mulékony föl-szinkrázásaként vagy épp almaradásaként ábrázolódik – és Tóth Krisztina lírája is inkább ezt a megközelítésmódot viszi tovább. Turi Tímea verseiben a megszólaló „a férfiakról” beszél, és szemlélődik. Meglepő képzettársításnak tűnhet: erről az erős poétikai gesztusokat kerülő líráról Petri jut az eszembe. A hétköznapi nyelvhasználat lírai nyelvvé való átdolgozása, a tartózkodás a metaforizálás nyújtotta enyhülettől, a metafora apoteózisában megképződő reménytől – ezek a sajátosságok is hozzákötik Turi Tímea kötetét és költői gondolkodásmódját a Petri-hagyományhoz. De ennél fontosabb az, hogy a Petri-féle, „nőkre” vetett pillantáshoz hasonló tekintet vetül itt „a férfiakra”, és igyekszik felmérni, kik ők, milyen velük, milyen lenne nélkülük, lehet-e nélkülük. Turinál: nem lehet. Ahogy Petrinél se lehet nők nélkül. A Petri-féle tekintet bevallottan és elkerülhetetlenül férfi-pillantás. Turi tekintete is tárgyiasít, felmér – ez

az előzmény és hagyomány nélküli női tekintet, megszólalás nem kapcsolódik beazonosítható társadalmi szerephez, mert ilyen női szerep még nem képződött meg. A rezignált megfigyelő nem küzd az egyenlőségért, identitásának és különállásának tudata szilárd és megingathatatlan. De mégsem birtokolja önazonosságát, már csak azért sem, mert nem érti önnön nőiségét és a nőiséget. Ha a nőnek nem csupán az a szerep jut, hogy múzsa legyen, vagy a férfit visszatükröző felület, vagy egyenlőségért küzdő ellenlábás, akkor kicsoda, kicsoda a nő? Ez a kérdés teoretikusan is érdeklí Turi Tímeát, ahogy kiderül abból az interjúból, amit Borbély Szilárd készített vele: „*A kortárs magyar irodalomban, úgy látom, két stratégia teremtődött meg az író nők számára: vagy megfélemlenek arról a helyzetről, hogy voltaképpen nők, és belefélemlenek egy univerzalista beszédmód ígéretébe, vagy megszedülnek a saját különbözőségüktől, és a különbözőségük tapasztalatát általánosítják. Mind a két stratégiát mélyen átélem, megértem, és mégis félek tőlük: jó volna találni egy harmadik hangot. Megpróbálok másként mondani: nem hiszek az univerzalizmusban. Nem hiszek abban, hogy van egy nem nélküli emberi lényeg, és abban sem hiszek, hogy pusztán a nemiségem általánosítható tapasztalatokban részesít. A személyesben hiszek, az esetleges és az esendő erejében, abban, hogy az írásnak van, lehet személyessége. És ennek a személyességnek van neve, úgy hiszem, az írásnak így van: közvetve.*”² A versek persze radikálisabban, olykor önkínzóan, néha provokatívan kérdeznek rá arra, hogy mi az eredendő női, és mi a konvenciók, kényszerek, szokások diktatmaként megképződő nőies, mi a saját, és mi mentén válik el a hagyomány nagy párosa: az „emberi” és a „férfi(as)”: „*A migrén tesz nővé. És a hisztéria. Minden / másom olyan férfias. Titkos életem: földia. / Számomra is meg-megfejtethellen.*” (A SZAVAK ÁRULÁSA.)

Végül néhány mondat a kötet záróverséről. De előbb érdemes hangsúlyozni: a Kalligramtól olyan könyvtárgyat kaptunk, amely szellemes és mives lírát ígér kapcsolatokról és szexualitástról – női szemszögből; s a kötet természetesen ezt az ígéretet is teljesíti. Ugyanakkor a zár-lat, a SZÉP ERNŐ A MOLNÁR BÜFÉBEN című vers a maga árnyalatgazdag módján az utóbbi évek

² FÉLMOSSY ÉS LEGYINTÉS. *A Vörös Postakocsi Online*, 2013. 01. 30.

magyar költői termésének egyik legkeserűbb darabja. A nőiséghez, identitáshoz, felnőttiséghez fűződő dilemmák most, végül, egy férfijel körül kristályosodnak ki. A férfijel az EMBERSZAG ideje után elhallgató Szép Ernő némasága, rezignációja, híres „*voltam*”-ja:

„*Minden, ami voltam, most leszek.*

A képek kifakulnak, és senki nem fog emlékezni arra, amit én láttam. Hogy mások hogyan engem.

Munka volt, hogy éltem. Édes isten, milyen jó, hogy annyi mindenem, hát, túljutottam.

Hogy nem kellett tovább gyereknek lennem, nem kell készülnöm az emlékezésre, nem kell már várnom, mi vár rám, milyen élet, ahogy rég látott rokon vár az állomáson.

Vége. Ami van, csak ráadás.

Épp úgy, mint a boldog szerelem.”

A Szép Ernő alakjához fűződő rezignáció, a néma tanúság Turi Tímeánál a jelen létállapota – de nem a múlt feldolgozhatatlan terhétől némul el a vers, és végződik be a lét mint történet, hanem attól, hogy nincs valódi teher, nincs esemény, nincs változás, nincs kitörés a jelen időből. A „boldog szerelem” happy endje után maga az élet következik, elviselhetetlenül és verbalizálhatatlanul, tehát némán. Azt hiszem, rég nem koppant úgy a „boldog”, mint itt, az utolsó sorban.

Szűcs Teri

FIGYELJÜK A MESÉLŐ EMBERT (KIJELENTŐ MÓD)¹

„*Figyeljétek a mesélő embert*” –

Esszék és tanulmányok Lengyel Péterről

Szerkesztette Radvánszky Anikó

Ráció Kiadó, 2013. 640 oldal, 4500 Ft

(Érkezésemkor színészek próbálnak, majd a Bolyai János vonósnegyes hangol. Nem gondolom, hogy a Károlyi-palota főúri léptékű pom-

pázatos Lotz-terme egyszer csak Csacska Macska mulatóként lepleződné le, bár esetleg lehetne tenni egy kísérletet a kandalló irányába, gondoltam, de azért a fehér virágmintával futtatott vérvörös brokátok mégis felidéznek kissé a Café Chantant mondén világát. Nyugtázom a nyitott zongora jelenlétét. Figyelmem éles, minden impulzus az eseményre hangol, tökéletesnek kell lennie, mint egy jó kasszabetörésnek. Nem nehéz rájönni, itt ma még valaki zingizongorázni fog. Igazítok egy kicsit a szövegemen.

Úgy alakul, hogy a kedves szerző szóval tartalma is nekem adódik, míg a teremben minden elrendeződik, a brokátok kisimulnak. A zenészek Bachhal nyitnak. [Borítékoltam.] Minden a terv szerint halad. Felolvasás. Én jövök.)

Amikor a Lengyel Péter műveit tárgyaló esszé- és tanulmánykötet bemutatását magamra vállaltam, sejtettem, hogy sem erről a kötetről, sem a szerző életművéről nem tudok objektív képet adni, s nem csak azért, mert nincs állítható gumilencsém, és nem is azért, mert tudom, hogy még a fényképezőgép objektívja sem képes a dolgokat a maguk valóságában, objektivitásában megragadni, nemhogy én; hanem mert minden látásmód és nézőpont kérdése, ezt is Lengyel Pétertől tudom, s tőle tanultam, hogy látni, jól látni tanulni kell. Ő meg az apjától, Merényi Endrétől és az ő hátrahagyott fotóiból. S tulajdonképpen elegendő volt két mondat, hogy máris, a Lengyel-próza alapvetését tekintve egy igen lényeges csomóponthoz érkezzek: a továbbadás, az örökség átadásának kérdéséhez. Pedig a bevezetőben mindössze csak azt óhajtottam volna körbetáncolni, miért is lehetetlenség számomra Lengyel Péter prózájáról személyes érintettség nélkül, tárgyilagos-ságra törekvően beszélni. Lehetetlenre tehát nem vállalkozom, kizárólag benyomásokra.

Több mint negyven éve figyeljük a mesélő embert, aki, mint azt is jól tudjuk, írja egyetlen nagy regényét, s műveiben kényelmesen ellakhatunk, sétálghatunk, történetei tágas² és szellős csarnokok, amelyekbe az olvasók, értelmzők, kritikusok, irodalomtörténészek építenek oszlopokat, nem tartóelemként, hiszen e csarnokok megállnak a maguk alapjain, talap-

² „Tágas, szellős csarnok legyen a történet, lehessen benne ellakni, nézelődni, ide-oda járni.”

¹ A kötet bemutatójának szerkesztett változata.